

IRODALMI PÁLYÁZATUNK MÉRLEGE

Irta: Lóvay Endre

Nem zajos siker, hanem a haladó munka egyszerűhangú számadása a célunk. Ellentétben a letűnt idők irodalmáraival — az új szellem nem erőszakolja a zajos sikereket, tervszerű munkájában évszázadokra épít. Mindig mélyre nyúl, a dolgozók fölfelé emelkedő tömegeihez, hogy onnan merítsen magának mondanivalót s közöttük találja meg olvasóját, hallgatóját.

Korunk forradalmi fejlődése megnyilvánult a közélet minden vonalán: a történelem nagyot lépett s a gazdasági élet a szellemi élettel együtt hozzáigazodik. Másként látják az életet ma azok, akik előre tekintenek. Élményeiket a jövő sugallja, hangjukat az építő holnap formálja meg, bennük a teremtés láza ég s a nagy korok alkotóinak forradalma. Így nem lehetnek a »visszatekintők«, a »szürkék hegedőse«. Az új idők hangja nem a letűnt világ olvasójának szól, mert a merénység és az életben való beteges tévelygés helyett itt az élet igénlésevel találkozunk.

Az élet igénlése egyidejűleg az irodalmi élet ígétését is jelenti. Az irodalom az új idők száguldó termelésében is megtalálja a helyét, megtalálja igazi hivatását is, mert nem az irodalom formálja az életet, hanem az élet szabja meg az irodalom útját. A valóság ábrázolására pedig kevés kor adott annyi nagyszerű és csodálatos témát, mint éppen napjaink történelme és apró hétköznapi tettei. Ezekben kell keresnünk tehát a szépséget és az embert, a hőst, aki nem »vergődik a századok ütőerén«, nem marad örökké szenvedője az időnek, hanem bátran és hősiesen a dolgok élére áll és formálja, alakítja a maga életét és társadalmát.

Az új irodalmi élet a fennebb-megrajzolt keretek között most van indulóban. Útjának és irányának megjelölője a szocialista realizmus s monadnivalójának központjában minden idők legnagyobb értéke és mértéke az ember áll. A valóságábrázolásnak ez a formája vallja, hogy az egyszerű embernek is megvan a maga nagysága s életének sokféle megnyilvánulásában visszatükröződik a minden sallangjától és hóbortos túlzásaitól megtisztult romantika.

★

A HID irodalmi pályázata fél esztendővel ezelőtt nem állított könyvnyű föladatot a nyomtatott betű kedvelői és az új szépirodalom igaz barátai elé. Folyóiratunk, sajtónk és egyre terebélyesedő könyvtermésünk új, nyomtatott betűre éhes, fiatal olvasótábor gyűjtött maga köré. Városok és falvak apró olvasócsoportjaiból kerül ki és izmosodik komoly könyvfogyasztóvá az új olvasó, aki lépésről-lépésre mindjobban fölismeri azt a tényt, hogy irodalom nélkül, mert csak akkor él, ha az olvasóban él. (A vajdasági magyar irodalom mindaddig nem számított irodalomnak, amíg az írók egymásnak irtak, a könyvek, folyóiratok jelentéktelen példányszámban jelentek meg s ez a pár elárvult könyv, folyóirat is fölívágtalanul hevert az előfizető vagy az unalmában irodalmi pártfogóvá vált néhány földesúr és gyáros könyvszekrényében.)

Az új írás tehát nem a szobatudósoknak és a szóvirágokért lelkesülő széplelkeknek szól, hanem a gyár dolgozóinak, a fekete föld műveseinek, a bérkaszárnya és a zsupfedeles ház lakóinak és a jövő társadalmunkat jelentő és alkotó s hihetetlen gyorsasággal fejlődő ifjú ságnak. A fejlődésnek ez a rideg ténye nem jelenti azt, hogy a régi író

csupán hangszert cserél, vagy új hangon szól az olvasóközönséghez, hanem teljesen fölöldődik s fölszámolja önmagában a múltat. Ha csakugyan a néppel érez, akkor meghal benne az elenfántcsonttorony fele kapaszkodó szépíró s megszületik benne a népért élő dolgozó szellemi munkás. Am az új olvasóközönség új íróit is terem magának; mintahogy másfél évszázaddal ezelőtt a polgári irodalom kibontakozása polgári írókat állított az élre, úgy a mi irodalmunk is a dolgozók rejtett tehetségeiben keresi építőit.

Az új tehetségek most indultak el lapjaink hasábjain. A pályázati fölhívás nem maradt visszhangtalan s meg kell mondanunk, hogy az érdeklődés nagyobb volt, mint amilyenre számítottunk. Folyóiratunk száma nem a régi irodalombarátok berkeit mozgatta meg, mert ha csupán-csak arra épít, nem ér el igazi sikert, — hanem sokkal mélyebben járt s visszhangot talált a munkásírók mondanivalóiban. Megszólaltatott olyanokat, akik eddig talán sose írtak, vagy csak önmaguknak írtak s titokban eltépték az írást, hogy ne lássa kabátos úr vagy népet vigyázó véreb szeme. Élmények, emlékek és naplójegyzetek kerültek így elő a sublóból, az inasláda aljáról és sok helyütt jóllehet csupán az emlékezetből, mert a jegyzeteket elporlasztotta a háború tüze. Földmunkások, gyári munkások, kubikosok élete nemcsak közvetve, hanem közvetlenül szólal meg az egyszerű beszéd hangján.

A fiatal erő indulása jelenti a legtöbb ígéretet. Gimnazisták, ifjúmunkások, a betű szerelmesei, valamennyien alulról jöttek s fölfelé tartanak. Számukra iz irodalom úgy tartalomban, mint formában a má t és a holnapot jelenti; Korunk fejlődésében a maguk fejlődését látják és a szabadság fogalma nem cseng erőltetett szólamként, hanem minden életmegnyilvánulásukban valósággá válik. Ők ma a dolgozó ifjúság szószólói s műveikben — ha kezdetlegesek is — ugyanaz a hév gyürekszik, amellyel a boszniai hegyek között, a bánáti Tisza-hajlatban és a romtarkarítók soraiban találkoztunk.

Témköreiket nézve az új írókban kétségtelen legnagyobb élményt az elmúlt hatusztendő történelmi eseményei jelentették. A háború szörnyű szenvedéseinek panaszát már nem igen halljuk, mert a szabadságharc győzelmének lendülete és az építő holnap rohanó léptei elnyomják; panasz helyett biztatás s a mult temetése, siratása helyett a jelen dicsérete, építő bíralata és a jövő hívogatása szól. A fölszabadulás, a földreform, a vasútépítés, az államosítás és a népi demokrácia fölszabadulásának élménye húzódik keresztül ezeken az írásokon, novellában, elbeszélésben, színpadi jelenetekben s drámai kísérletekben. Az uralkodó tárgykör meggyőző erővel érvényesül: a nagy idők küszöbén született s a háború éveiben emberré cseperedett gyermek élete a falun, a város falai között és a bácskai vagy bánáti kastélyok árnyékában.

Ezek az apró életek nagy dolgokról beszélnek nekünk s nem utolsósorban arról, hogy Vajdaság népei b e l ő p n e k az irodalomba és a magyar irodalom számára — fejlődésünknel fogva — új korszakot nyitnak.

Vegyük sommásan: ötvenhat pályamű érkezett be összesen. Ebből harmincnégy pályamű a novellapályázatra, tizenhat egyfelvonásos színdarab és hat háromfelvonásos színmű. Irodalmi életünk még éppen csak hogy indulóban van, a kezdet kezdeténél tartunk s ezen egyhamar nem is juthatunk túl, — de nagy és komoly érdeklődésnek számít a több mint félszáz kézirat. Főleg akkor eredmény ez, ha arra gondolunk, hogy a szellemi termelésben meglehetősen lomha Vajdaságunk a mult egyetlen pályázatán sem hozott ennyi termést.

A legnépszerűbb az elbeszélő műfaj, s a legjobban megközelíthető. Pályázóink itt jelentkeztek a legtöbben, érthető, hisz a fogalmazás tudományának — helyesebben formájának — ez az első lépcsőfoka. És az eredmény is itt mutatkozott. Bár a kéziratok olvasása közben találkoztunk kezdetleges írásokkal, szárnypróbálgatásokkal, fiatal irodalombarátok iskolai dolgozataival és olyanokkal, akik a mult irodalmi divatjainak hódolva a »tegnap« mondanivalóit dolgozták föl nagy előszeretettel, hogy ha rövid időre is, de előforduljanak a mátol: napjaink bennünk élő és évtizedek sorsát hordozó problémáitól. De ez minden fejlődés kísérő jelensége s biztató, hogy hangja teljesen elvész az újak erőteljes székkfogalásánál.

A bírálát szerint az első díj mértékét nem érte el egyik pályamű sem; az írók tartalmilag és formailag nem adtak tökéleteset, de nem is adhattak, mert csaknem valamennyien kezdők az irodalomban. Ezért a második díjat három pályamű írója kapta, a harmadik díjat pedig az értékelési sorrendben következő novella szerzője nyerte el.

Külön értéke a novellapályázatnak, hogy az elsőnek között »Mesgyekarók« kollektív mű. Írója: Ribár Géza nyolcadikos diák, Tóth Attila tanító és Muzsik Lajos szövetségi alkalmazott. A földmunkásság életéből merített valószerű történet ebben a novellában meggyőzően hat, csupán formai fogyatékoságok tartják vissza a tökéletes, kerek műfaj kibontakozását.

Papp József, a »Fény a ködben« című pályadíjnyertes novella írója tiszamenti származású diák. Irodalmi érdeklődése főként a parasztság felé fordul, a föld művesei és a parasztlelet írói felé. Apró írásai gazdag élményekről adnak számot, csak formai nehézségek gátolják benne a teljes fölzsabadulást és fiatalos tehetségének kibontakozását.

Szekeres János, az »Igazi aratás« című novella írója a kezdő tollforgatók közé tartozik. Egyetlen beküldött munkájából következtetni lehet a jó megfigyelő erőre, az ábrázolókézségre. Nyelvezete kiforratlan, kissé nehézkes s idegen szóképekre támaszkodó.

Kovács Lajos »Egy darab élet« című novellája tehetségre vall. Egyszerű, közvetlen hangja híven tükrözi mondanivalóját. El nem hallgatható erénye, hogy apró, jelentéktelennek látszó történetekben meglátja és fölismeri az emberi élet szépségeit és drámaiságát.

Novellapályázatunk eredménye a fennebb említett írásokon túlmutat. A kéziratokban nem egy kezdőtehetségre valló munkát találtunk, főleg a mondanivaló hordereje ezekben az írásokban a legnagyobb, az író életében talán most először jelentkezik papírra vetve s ezért olyan formai nehézségekkel küszködik, hogy a benne élő gondolatot nem tudja megfelelő módon kifejezni és az olvasó elé vinni. A munkásírások között elsőnek kell említenünk Balog Mária »Vörösök« című naplőjegyzeteit. Ez kissé kúszált, de csodálatos leírása a szegény emberek szenvedésének. Nem novella, inkább önéletrajz, melyből egy munkáscsalád élete bontakozik ki. Az író — mint naplőjában mondja — iskolába sem járhatott a sok gondtól, az ábécét az utcán elfogott gyermekektől tanulta meg, odaadta érte utolsó falat kenyérét. Már ez a kis részlet is kész novellatéma, de hol maradt a városszéli proletár attól, hogy tollat fogjon s élményeit formábaöntse. Gyári munkás keze alól került ki a »Nyári pihenő« című novella, melyben a lüktető üzemi élet mindennapjára ismerünk. Féléletet gépek mellett töltött dolgozó hangja ez, kár, hogy nem foglalozhatott többet a munkásélet leírásával.

»Az első munkanap« hangulatos novella a brcsko-banovicsi vasút-

vonaról: írója Parényi József beográdi ifjúmunkás s hősei inasok. Az ifjúsági munkatábor életéből mindössze egy napot rögzít a pályamunka, a vidám készülődésről, a csillézésről, kubikolásról.

Szilasi László a haladószellemű fiatalok harcát rajzolja meg pályaművében, melynek címe: »A csoport«. A munka kezdőre, — de tehetőség kezdőre vall, soraiiban helyenként szinte gorkiji meglátásokkal találkozzunk.

A »Pacsirtafészek«-ben Pollák Anna foglalkozik a földosztással kis-sé szentimentálisan és naiv formában. Nagymélykúti Antal »Éva« című elbeszélésének cselekménye zsúfolt, kidolgozatlan: jó kezdődik s a befejezőben ellaposodik. Kubicza Károly (Néma hantok) háborús novellát írt, de a jó tájleíráson kívül nem tudott többet nyújtani. Wellner Albert (Szilávkó temetése) folyamatos, novellisztikus írást küldött be, de a nagy időket ilyen röviden s mozaikszerűen nem tudja eléggé átfogni. Lányi István (Mire megvirrad) elég jó technikájú írás, — igényesebb író kezében jobb is lehetett volna. Hősei túl romantikusak s a dolgozat vége elsietett Szekula András (Visszatérés) rövid, naplószerű lírai írása elég formás, de nem novella. Megcsillan benne az elbeszélőkészség. Sárkány Szilveszter (Tegnap és holnap) novellisztikus pályaművet adott, de lélektanilag zavaros s ennek folytán a befejezés teljesen erőtlen. Szikora István földmunkás (Reakciólok) nem a képzeletből merít mondanivalót, hanem a mindennapi életet mutatja föl. Jó meglátásai vannak, de nem tudja megfogalmazni s megfelelő módon kifejezni élményeit. Pétersz József (Laikus művezető) kispolgári izű, naiv írással szerepelt: családi képeslapba való csevegés ez. Vándor Pál (Égő búzatáblák) a munkásmozgalmat nem jól ismeri, ezért nem tud öntudatos munkást adni novellájában. A szentimentális befejezés nem hozza helyre a bántó lélektani hiányosságot. Dévavári Zoltán (Új csapáson) a nagy változás témáját igyekezett földolgozni elbeszélés formájában. Ez a téma valóban időszerű és nehéz, de a novellában a folyamatos stílus ellenére sem érezhető a meggyőző erő. Dóczi Margit (Szubotcáról—Szabadkáig) Auschwitzről, a sárgacsillagos emberek nagy kálváriájáról ír, hol minden lépten a halál kísér. Jó írás és hatástkeltő, inkább riport, mint novella. Fodál Dezső (A jeles tragédiája) igénytelen iskolai dolgozatot írt az első diákszerelemről. Sebestyén Mátyás (Mi újság itthon?) kissé valószínűtlen problematikájú elbeszélést adott arról, hogy egy zsidó munkaszolgálatos miként tér vissza a fogságból s feleségül veszi árendásának lányát. A bántó happy-endet a gördülékeny stílus sem feledteti. Ujházy István (Doromb és a mankók) szépen lendülő írása nem szerves egész, hanem inkább képek egymásutánja, amely a végén szónoklattá válik. S. Bosnyák Mária (A nagy elhógtétel) a szürke tisztviselő vergődő életét hozza élénk, néhol szinte csehovi meglátásokkal. Kár, hogy az elbeszélés a befejezésben elerőtlenedik.

Még néhány prózai írásról kellene itt számot adni, mint amilyen a »Vászja«, »Napkelet«, az »Enyészettől a társadalomig«, hogy teljes legyen a mérleg. Ezeknél is a tartalmi és formai fogyatékok mutatkoztak, ám az értékeket sem szabad elhallgatnunk, amelyek az írásokban itt-ott megcsillannak. Ezek az írók, ha jelen esetben nem is juthattak be a pályadíjnyertesek közé, értéket jelentenek, munkáik nem vesznek el nyomtalanul és azok, akik irodalmi életünk élén járnak, számoltartják őket.

Színházkulturánk valójában csak most van kialakulóban, a fejlődés első lépéseinél tárt, elterjedt műkedvelő színijátásunk pedig még nagy-

részt az operettszellemtől megrontott népszínmű világában él. A dráma műfaja ilyen körülmények között a mi vidékünkön úgyszólván ismeretlen maradt. Dolgozó népünk komoly színpadi előadást a múltban alig láthatott, s amit látott, attól elfordult, mert a »komédiázás« nem volt kenyerre. A munkásíróknak sem nyílt sokkal nagyobb lehetősége a műfaj és a színjátszás lényegének megismerésére. Ezen a téren talán a haladó értelmiség tapogatózott jól, mert fölismerte a színház és a dráma korhozköötöttségét s ezen a vonalon meg is találta a kapcsolatot a néppel.

Színadarab pályázatunk hézagpótló munkát kívánt végezni egyrészt új, időszerű darabok megíratásával, másrészt a drámai műfaj népszerűsítésével. Inkább kísérletezés volt ez, mint egy terv programmszerű megvalósítása és a beérkezett kéziratok átolvasása és tanulmányozása után meg kell mondanunk, hogy kísérlet is maradt csupán. A huszonkét pályamű között egyetlen egy sem akadt, amely úgy tartalmilag, mint formailag megfelelt volna a követelményeknek. Itt nem a szigorú mérték marasztalja le a fiatal és némi tehetséget eláruló szerzőket, hanem elsősorban az a tévhit, hogy a színpadon eszményített, irreális alakokat kell bemutatni, olyan embereket, akik tökéletesen elszakadtak a való élettől s valahol, szinte elérhetetlen magasságokban, az eszme világában élnek; ilyen beállítás után a cselekmény nem a mindennapi élet törvényei szerint fejlődik, hanem a szerző naiv elgondolásai szerint vagy erőltetetten ostoba házassággal végződik (a fiatalok a végén egymásé lesznek és a kulák megbékél a lázadó földmunkással) vagy a partizán szkeccsekből már annyira ismert fölshabادلási jelenettel. A tartalmi fogyatékosságok mellett nem utolsósorban hiányolható a jelenet és képszerkesztések helyes megoldása. A legtöbb színadarab emiatt esett el attól, hogy a pályadíjat kiérdemelve.

Az egyfelvonásosok közül a legerőteljesebb pályamű: »A kerék forog« című parasztdráma. A darab középpontjában a földreform nagy műve áll. A cselekmény menete az első képben zavartalan, a második képben azonban, ahol a földreform ténye bontakozik ki, a darab hangja mitingszerűvé válik és a művészi eszközök hiánya miatt meggyőző ereje csökken.

Burkus Valéria »A folyón át« címmel a népfölszabadító mozgalmat dolgozta föl egy felvonásban, bár ennek a történetnek a tökéletes kibontakozásához három felvonás is kevés. Úgy Burkus Valéria, mint a »Nemes bosszú« szerzője megfeledeztek arról, hogy az egyfelvonásos színmű vagy dráma zárt, kerek egység, amelyben a fölvetett cselekmény elejétől végig lezajlik.

A »Malac« című tréfás jelenet ellentétben az előbbi színadarabváltozatokkal, szerzőjének színpadi tájékozottságára vall; a folyamatos játék bár kerek egész ad, mégsem egyfelvonásos színmű, inkább rövidlevegezett kabaré-darab; poénraépítettsége nem tölti be a színmű keretét. Polyák Dezső két pályaművel szerepel: »Estvány gazda a bírónál« túlhajtott parasztkomédia. Ez a rosszulalkalmazott pesti humor inkább gúnyolja, mint neveteti a magyar parasztot. Az »Ifjúsági vasút« című darabvázlat alkalmi mű, újságcikkek visszhangján született s éppen az hiányzik belőle, ami a vasútépítő ifjúság nagyságát jelképezi. Mike, Ferenc »Megértők«-je az izmos kocsislegény és a földbirtokosleány szerelmének banális meséje. Gál Imre »Hajnalhasadás«-a fölszabadulás napjainak szokványos rajza: úgy alakjai, mint cselekménye messze estek a valóságtól. Szikora István földmunkás két színadarabban szerepel: az »Élet tükre« olyan megrázó drámai magot tartalmaz, hogy hozzá hasonlival a pályázatok között nem igen találkoztunk. Mondanivalóját nem

tudja formába önteni s még nagyobb veszteség, hogy a munkásélet igazi arcát, — önmagát nem tudja fölmutatni, Verner Lajos nem ismeri a jelent, mert »Jövő«-je szinte, utópia lehet, annyira valószínűtlen. Az »Örökség« című pályamunkája tökéletesen ellentmond mindazzal, amit az inaséletből ismerünk. Kucsera Károly népszínmű utánzata kísérlet arra, hogy fölelevenítse a drótostótok életének mikszáthi humorát. A »Régi földesúr« a feudalizmus romantikáját idézi és a főhős Szeghalmi Zoltán még Jókai magyar nábobját is meghazudtolja galambszívével. K. Kiss István bánáti földmunkás »Új idők, új emberek« című darabjában a paraszti életet szólaltatja meg egyszerű, emberi hangon. Inkább párbeszéd ez, mint színdarab. Írója a nappali napszámmunka után éjszaka szakított időt arra, hogy művét megírja. A kezdő bizonytalansága érzik a sorokból, de a mondatokat a dolgozó életének melegsége járja át s ez a melegség biztat, hogy K. Kiss István elkövetkezendő kéziratai elérjék majd a közölhetőség színvonalát.

A dráma-pályázat vajmi keveset adott, mert éppen azok nem szólaltak meg, akiknek a pályázat íródott. Az irodalom képzett művelőire gondoltunk, mert a dráma a legnehezebb irodalmi műfaj s kezdő kezében csak akkor él, ha kirobannó tehetség jelentkezik. A beérkezett hat színdarab egyformán lemaradt, ezek között még kiemelkedő írásra sem találunk, leginkább azért nem, mert a szerzők tartalmilag sem választották meg helyesen témáikat. Formai tekintetben egyik sem dráma, még csak nem is drámai játék, hanem egymásmellé rakott képek, összefüggés nélküli jelenetek sorozata. Alakok megformálásáról, ábrázoló-készségről nem is beszélhetünk, ha itt-ott el is kell ismernünk a szép, gördülékeny stílus tetszetős hangját.

A modern élet drámájának nevezi a szerző a »Ne ölj« című vázlatot, amelyből annyit tud meg az olvasó, hogy a szerelmes nőorvos még önmagát is megtagadni kész. A jó induló darabot a bántó lélektani ellentmondások ellaposítják s a dráma legszebb mozzanatait valósággal eltemetik. A »Panna néni mesél« mai környezetbe ágyazott népszínműnek készült, vérszegény cselekménnyel és még annál is kevesebb mondanivalóval. Ambrózyiné Szenessi Adél »Mondd ki vagyok?« című vígjátéka kissé messzeesett a Vajdaságtól: lord Chesterfield vidéki kastélyában játszódik, biedermeyeri környezetben. A coctailés történetek forró happy-endje még választékos hangján sem a mi világunkba való. Az »Északi fény« írója már a népi életből meríti témáját, közelebb jár a valósághoz, de nem tud szabadulni a vidéki színpadon látott operettek káros hatásától s a jobsorsra érdemes mondanivalót olcsó hatásokért teljesen elfecsérel. Boldizsár Mihály az egyetlen parasztíró a háromfelvonásosok szerzői között, népszínműve azonban nem ma, hanem legalább másfél évtizeddel ezelőtt íródott s a történet is közel félvszázaddal ezelőtt játszódik a hűbérurak birtokán. S onnan sem a jobbagyvilág keservei, hanem a »fehérnépek«, a földbirtokos romantikus körülmények között született unokáinak szerelme szól. A föld mai dolgozói egészen másként látják a világot.

Az írók fölsorolásával és a művek értékelésével állítottuk össze irodalmi pályázatunk mérlegét. A polgári kritika értelmében vett eredményeket nem mutatunk föl, mert nem is az a célunk: géniuszokat az emberekben rejlő tehetség és a szakadatlan munka teremt, nem a hírvetés; — olcsó népszerűsége viszont a mi irodalmunk nem törekszik. Akik itt kezdő tehetségként jelentkeztek, — az új, fiatal novellisták —, számunkra s irodalmunk számára nyereséget jelentenek. Fejlődésük

elé szabad utat nyitunk. — szabadabbat, mint az előttük járó nemzedék kapott, amikor tollat vett kezébe. Útjukat egyengetjük s úgy vi-gyázunk rájuk, mint országunk és jövőnk építőire.

Mert ők a HÍD, az új Jugoszlávia vetésének első termései...

BESZÁMOLÓ A BEOGRÁDI ÍRÓKONGRESSZUSON

(Második rész*)

Írta: Zogovics Radován

Hogyan nézett ki irodalmunk a háború előtt, milyenek voltak a viszonyai a megszállás és a népfelszabadító harcok alatt, hogyan viselkedett a háborúban és a háború után az eredményekkel, szükségletekkel, tervekkel, célkitűzésekkel a népi sikerekkel, áruállással, reakciós büntetettekkel, a világ pozitív és negatív jelenségeivel szemben? Mászóval, hogyan teljesítette művészi, nemzeti és emberi kötelességeit a legnehezebb és legdicsőbb időszakban.

A fasiszta bitorlók támadása előtt irodalmunkban világosan elhatárolt két tábor állott: az egyik a fasiszmus mellett, a másik ellene foglalt állást. Az írók között, akikről azt állíthatnánk, hogy középen állot-tak, különösen nagy értéket képviseltek egyes idősebb írók. Legjobb és legegészségesebb hűrokat pengettek a valósághoz fűződő költemé-nyeikben és azokban a harcos, romantikus írásokban, amelyekben az irodalmi hagyományokat őrizték meg.

Minél közelebb jutott hozzánk a fasiszta hódító támadásának ve-szélya Jugoszlávia ellen és minél nagyobb erőfeszítéseket tett a Kom-munista Párt élén Titóval az összes hazafias erők egybegyűjtésére és mozgósítására, annál közelebb jutottak egymáshoz az antifasiszta írók és az idősebb nemzedék írói és annál érezhetőbbé vált bizonyos meg-különböztetés a feltétlen formák hívei, különösen a régi formalisták kö-zött. Az ország megszállása azután a népfelszabadító harc és a hazai áru-lók harca a népfelszabadító mozgalom ellen befejezték ezt az elkülöní-tési folyamatot és kifejezésre juttatták a közeledést és gyűlölködő eltá-volodást az igazi arcok, igazi értékek és életképességek, az egyes iro-dalmi csoportok és irányzatok között. A fasiszták, fasiszta szelleműek, integrálistok vagy ösztönös nacionalisták — ahogyan magukat nevezték — azonnal a megszálló szolgálatába állottak, akár közvetlenül, akár közvetve az usztasa vagy csetnik mozgalom keresztül történt ez (Bu-dák Mile, Sztefánovics Szvetisláv, Jankovics Velmár, Javornik Mir-kó, Debelyák Tine, Manojlovics Tódor, Mizeteo Anton, Vászics Dragisa, Gyuriscs Mladén, Velikona Narte és így tovább. A megszállók szolgálá-tába állott a trockisták maroknyi nyomorúságos csoportja is, akik az irodalmi életben már a háború előtt sem jelentettek semmit, és most egyszerre a nemzeti-szocialista eszmék képviselőivé, a német-usztasa és német-nédics lapok legtevékenyebb munkatársaivá, az irodalmi fo-lyóiratok pályázatainak és a hazaáruló »irodalmi« díjaknak nyerteseivé, usztasa és nédics haditudósítókká váltak (Nikolajev Kus — Mirkó, Ste-dimlja Szávics, Breznanac Veszelin, Szofta Iván, Lazarevics B. L.). A vallásos misztikusok is nagyrészt a megszálló oldalára álltak. Az ifjabb, »modernebb« dekadens formalisták vagy csatlakoztak a megszállóhoz és nyílt célzatossággal írtak, illetve tevékenykedtek a megszálló érde-kében, tisztának, semlegesnek, célzatosságmentesnek nyilvánított írá-

*) Az első rész megjelent 1946, 12-ik számunkban.